

Úvod do filosofie (1+1): politická odpovědnost filosofa

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[1990.1 \(pokračování v novém sešitu\) \(strojopis\)](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[1990.1 \(pokračování v novém sešitu\) \(strojopis\)](#)

◆ myšlenkový deník – záznam, česky, vznik: 26. 12. 1990

◆ philosophical diary – record, Czech, origin: 26. 12. 1990

Úvod do filosofie (1+1): politická odpovědnost filosofa

Ladislav Hejdánek

This is a part of the original document:

[1990.1 \(pokračování v novém sešitu\) \(strojopis\)](#)

jedná se o část původního dokumentu:

[1990.1 \(pokračování v novém sešitu\) \(strojopis\)](#)

◆ myšlenkový deník – záznam, česky, vznik: 26. 12. 1990

◆ philosophical diary – record, Czech, origin: 26. 12. 1990

Úvod do filosofie (1+1): politická odpovědnost filosofa

Příprava na 2. 1. 91

90/167 – 90/170

901226

- 01 Filosofie se musí vztahovat k celku, a to i tenkrát, když jejím aktuálním tématem je něco partikulárního, konkrétního. To znamená, že zásadně se filosofie může zabývat čímkoliv. Proto se může zabývat také obcí, POLIS, a tedy dnes politickou společností a jejím životem, jakož i člověkem jako politickou bytostí, jako občanem.
- 02 Filosofie je blízka politice právě pokud jde o vztah k celku: také politik nesmí být jen úzkým odborníkem, ale především musí myslet na celek obce. Politikův program nesmí být omezený na některé aspekty politiky, ale musí být programem pro celou obec. Každá politika v sobě obsahuje jistá filosofémata, jisté principy, které jsou domyšleny k nějaké filosofii vedou. Filosofie se proto musí na prvním místě vyrovnávat s politikou (určitým politickým programem a určitou politickou koncepcí) právě po této stránce, která může na první pohled unikat pozornosti.
- 03 Jaká kritéria může filosof vznášet, aby jimi zavazoval politika? Nasnadě je zajisté první takové kritérium: POLIS, politická společnost, má mít takové uspořádání a vůbec takovou povahu, aby v ní filosofie mohla být pěstována a aby v ní lidé mohli žít jako filosofové, tedy veřejně působit. Co to však ve svých důsledcích znamená, toto veřejné působení filosofů a filosofie?
- 04 Na jedné straně to je požadavek vůči obci: obec – a to znamená občané – mají respektovat právo filosofů myslet a promlouvat po svém, tedy filosoficky. Na druhé straně to je závazek pro filosofy: filosofové se mají starat o obec, a tedy o politiku nikoliv pouze jako občané, ale právě jako filosofové. Jaké jsou hlavní rysy politického působení filosofů?
- 05 Vyplývají jednoznačně z povahy samotné filosofie, která musí, jak jsme si ukázali, oponovat především dvojímu nebezpečí: odborničení a sofistice. Ve vztahu k politice a k politikům to znamená pro filosofa závazek odhalovat a demaskovat na jedné straně ty politiky, kteří předstírají, že vědí a že mají pravdu v kapse, a na druhé straně takové, kteří politiku redukují na techniku a dovednost bez jakéhokoliv vztahu k pravdě a k tomu, co „má být“.
- 06 Vedle svůdců lidu (demagogů) a vedle manipulátorů s lidem má filosof před sebou také skutečné politiky. A každý takový politik má jistý přístup k problémům politické společnosti, v němž nezanedbatelnou roli mají jistá významná filosofémata, ať již neuvědoměná, nebo uvědoměná. A ta musí filosof hledat, vidět a posuzovat, a to ovšem znamená kriticky posuzovat. Kritičnost je jedním ze základních rysů a přímo podmínek filosofování. Filosof si tedy musí zachovat kritičnost ve vztahu k politice a k politikům. A to má své důsledky.
- 07 Proti staré myšlence Platónově, že nejlepšími vládci by měli být filosofové, musíme postavit tezi opačnou: filosofové se nemohou stát vládci – ani politiky a státníky v užším smyslu –, aniž by přestali být filosoфы. A pokud filosoфы být nepřestanou, budou nutně neúspěšnými a možná přímo špatnými politiky.
- 08 Je známý nešťastný konec Platónova pokusu uvést ve skutečnost svou představu ideální obce v Syrakusách. Platón se do Syrakus nehrnul, nijak se nevnucoval, dokonce musel být dlouho přemlouván. Sám říká (v 7. listě): „Proto jsem se rozmýšlel a byl na vahách, zdali

mám jít či co, ale přece jsem se naklonil k tomu, že se musím právě teď pokusit, zdali se kdy někdo odhodlá uskutečnit mé myšlenky o zákonech a ústavě.“ (Listy 42)

- 09 Hlavním důvodem mu však bylo: „abych si někdy nemusil o sobě pomyslet, že jsem naprosto jen samá slova, činu však že bych se nikdy žádného z vlastní vůle nechopil“ (tamtéž). Platón je přesvědčen, že jeho povinnost vůči filosofii nelze oddělit od jeho povinnosti vůči Diónovi, který jej do Syrakus zve (43); a když jeho pozvání nakonec přijímá, je přesvědčen, že svým příchodem do Syrakus „učinil zadost Diovi“ a že se zároveň osvědčil „bezúhonným ve svém filosofickém povolání“ (43).
- 10 Platón ovšem nešel do Syrakus dělat vládce, nýbrž poradce. Píše o tom, že se sluší rozumnému člověku raditi občanům, jsou-li splněny tři podmínky: 1) že se na radu ptají, 2) že ústava obce jde náležitě správnou cestou, 3) že člověk žádající o radu žije ve svém denním životě podle nějakého řádu a má dobrou vůli rady uposlechnout v tom, o čem se chtěl poradit. (45, 46)
- 11 „Pakli však se mne vůbec neptá na radu nebo je zjevno, že rádce nijak neposlechne, k takovému člověku sám od sebe nechodím radit, a nutit bych ho nešel, ani kdyby to byl můj syn.“ (46) Mnozí vládcové také jen „poroučejí, aby rádce při své činnosti sloužili jejich záměrům a choutkám, jakým způsobem by to na všechn čas šlo / co nejsnáze a nejrychleji“ – a Platón dodává: „kdo by vydržel takovéto radění, toho bych pokládal za nemůžného, ale toho, kdo by nevydržel, za pravého muže“ (45, 46).
- 12 Platónovi tedy vládu nikdo nenabízel; šlo tedy nikoliv o to, aby se filosof stal vládcem, ale aby vládce se stal filosofem. Platón si od počátku byl vědom nesnází s tím spojených – píše: „nalezl jsem veškeré okolí Dionýsiovo plno rozbrojů a udavačství“ (43), ale „Já jsem všechno to klidně snášel, zachovávaje v duši první myšlenku, s kterou jsem přišel, zdali by snad zatoužil po filosofickém životě; ale u něho zvítězil opačný směr“ (45). Souvislost politiky s filosofií je tedy složitější: **filosof** neví lépe než politik, co politicky podniknout.
- 13 K čemu je tedy filosof v politice a konkrétně politikovi dobrá, nemůže-li vědět lépe než on, co má politicky podniknout? Řečeno s Platónem: jaký má politický smysl, aby politik nebo státník „zatoužil po filosofickém životě“? A i kdyby nakrásně zatoužil, není tím eo ipso ztracen pro politiku právě jako politik? Vždyť jsme řekli, že filosof může být jen neúspěšným a snad přímo špatným politikem, nepřestane-li být filosofem! (viz bod 7)
- 14 A nejde jen o vládce, o politiky, o státníky. Později se podíváme na vztah filosofie a filosofování k demokracii a demokratičnosti důkladněji. V této chvíli prostě budeme jen předpokládat, že mezi filosofií a demokratičností jsou dobré, pozitivní vztahy. Pak stojí před filosofií úkol ospravedlnit svou existenci a svou činnost nejen před vládci, ale zejména před většinou občanů. Jaký má tedy smysl pro obyčejného občana, aby zatoužil po filosofickém životě? Anebo aby se třeba jen trochu o filosofii a filosofy zajímal?
- 15 Aristotelés na tuto otázku odpovídal tak, že každý člověk od přírody touží po vědění. Pak filosofie odpovídá vlastně na přirozenou lidskou touhu. Je to příroda, přirozenost sama, která vede člověka k tomu, aby poznával. Že jde v našem případě o poznávání společenských skutečností, společnosti, obce, je vedlejší; příroda budí v lidech touhu poznávat vše. Navíc podle Aristotela je člověk od přírody tvor společenský, takže sama společnost, sama POLIS je od přírody, FYSEI.
- 16 Tomuhle dnes ovšem již nevěříme. Musíme na onen základní problém jít jinak, odjinud. Zmínili jsme se již o tom, že filosof potřebuje ke svému filosofování, tj. ke své práci – upozorňuji, že to je myšlenková práce a že myšlení je skutečná práce! – hodně času, tedy volný čas, „prázdeň, SCHÓLÉ. Ty tam jsou doby, kdy se filosof mohl živit nějakým občanským zaměstnáním (např. Spinoza brousil čočky) a filosofovat mohl jen ve volných

chvilích. Něco takového se dnes nežádá dokonce ani na předních sportovcích, ani na předních zpěvácích, hercích, hráčích na nějaký nástroj atd.

- 17 Ještě před poměrně nedávnými dobami na tom stejně jako filosofové byli i vědci, dokonce i přírodovědci. Věda byla chápána jako svobodná činnost, jako svobodné zaměstnání. Rádl ještě vzpomíná, jak jeho profesor uznával jen takové adepty vědy, kteří kromě svých schopností měli také kapitál, přesněji kteří byli finančně nezávislí (buď že zdědili dostatečný majetek, nebo že jej vyženili). Ty doby jsou dnes už nenávratně pryč, protože jsou neefektivní ve svých zvyklostech a metodách. Dnes potřebujeme vybrat ty nejlepší a pak je materiálně zabezpečit, aby mohli být ještě lepší. Společnost to už dovede dělat (naše zatím ne), ale není tím ještě vyřešena otázka, k čemu to má společnost dělat.
- 18 Situace je tedy takováto: ať je filosofování sebezajímavější, ať se filosofům zdá sebedůležitější, filosofové si musí klást otázku, k čemu je jejich filosofování dobré pro společnost, na jejíž podporu jsou odkázáni a jejíž porozumění a sympatie je pro ně základně důležitá. I kdyby si tuto otázku měli klást jen oni sami a nebyla jim kladena ze strany společnosti (dnes např. má filosofie tak trochu čarovný zvuk a systemizovaných míst pro filosofy je u nás hodně – ale nevíme, jak dlouho tato situace bude trvat), každý opravdový filosof se musí pokoušet na ni dát svou odpověď.
- 19 Právě proto, že na prvním místě vůbec nejde o odpověď uspokojivou pro druhé, pro společnost, pro občany a pro politiky, ale o takovou, kterou může i pro sebe považovat za platnou sám filosof, tj. o odpověď filosoficky legitimní, musíme otázku po smyslu filosofie považovat za druhou nejdůležitější filosofickou otázku, když za první považujeme, co to filosofie vůbec je. Obojí otázka je ovšem jen dvojí stránkou otázky jediné, kterou jako jedinou zatím nedovedeme formulovat.
- 20 Řekli jsme si, že filosofie je zvláštním druhem reflexe, totiž je to reflexe kritická, systematická a principiální. Každá reflexe však (nejen filosofická) má fundamentální význam svou ekstatickou složkou či fází. Tato fáze dovoluje a umožňuje člověku, aby se vnitřně proměnil, tj. nejenom aby se změnil v někoho jiného, nýbrž aby se z někoho, kdo ještě není vlastně on sám, stal sebou samým. V reflexi nechává člověk sebe, jaký byl, za sebou a vyklání se jakožto subjekt do budoucnosti, aby se stal sám sebou.
- 21 Mohli bychom tedy říci po právu, že filosofie má principiální význam pro to, aby se člověk stával sám sebou, aby se stále bytostněji stával subjektem. Liší se od umění všeho druhu tím, že člověka účinně vede k tomu, aby se stal vědomým subjektem. V kontextu vztahů k druhým lidem vede člověka k tomu, aby se stal mravním subjektem, v kontextu vztahů k obci, resp. k politické společnosti zase k tomu, aby se stal subjektem politickým.
- 22 Proto filosofie, která popírá skutečnost nebo alespoň důležitost subjektu v etice, v politice, v dějinách atd., popírá vlastně samu sebe, přestává být filosofií a zvrhá se buď v odborničení, nebo v sofistiku. Na druhé straně však důraz na subjekt je zároveň důrazem na sociální kontexty, bez nichž se subjekt nemůže konstituovat jako subjekt. „Subjekt subjektu nemůže být lhostejný,“ tak bychom mohli upravit známý výrok Masarykův. A to je také základ politické odpovědnosti a politického chápání společnosti. Demokracie je možná jen tam, kde jsou demokraté, a demokraté žijí tam, kde žijí politické subjekty, ne pouze DÉMOS, lid, občanské masy. Bez filosofie však politický subjekt nemůže dospět a vyspět, ale zůstává nedospělý.